

UNAPREĐENJE SOCIJALNE DIMENZIJE NACIONALNIH SISTEMA VISOKOG OBRAZOVANJA U EVROPSKOJ UNIJI

Biljana Stankov¹, Sonja Marjanski Lazić,² Milijana Roganović³

^{1,3}Visoka poslovna škola strukovnih studija, Novi Sad, Srbija

²Ekonomsko-trgovinska škola „Jovan Trajković“, Zrenjanin, Srbija

¹biljana.stankov@vps.ns.ac.rs, ²sonja.lazic@gmail.com, ³milijana.roganovic@vps.ns.ac.rs

Kratak sadržaj: Ravnopravno visoko obrazovanje koje svim zainteresovanim akterima pruža jednake obrazovne mogućnosti uz izraženu notu inkluzivnosti je stub savremenog evropskog društva. Socijalna dimenzija visokog obrazovanja u Evropskoj uniji je u fokusu interesovanja evropske obrazovne zajednice od početka XXI veka. Posebna važnost se pridaje uklanjanju svih društvenih barijera i izvora nejednakosti u visokom obrazovanju. Problem istraživanja u ovom radu se odnosi na mogućnosti inkorporiranja i principe unapređenja socijalne dimenzije visokog obrazovanja u Evropskoj uniji. Predmet istraživanja podrazumeva širinu prikupljanja administrativnih podataka o karakteristikama studenata u državama članicama i kandidatima za članstvo u Evropskoj uniji. Cilj istraživanja jeste utvrđivanje aktuelnog stanja i skretanje pažnje na nedostajuće podatke u predmetnim državama.

Ključne reči: visoko obrazovanje, socijalna dimenzija, administrativni podaci, karakteristike studenata

IMPROVING SOCIAL DIMENSION OF NATIONAL HIGHER EDUCATION SYSTEMS IN THE EUROPEAN UNION

Abstract: Equal higher education, which provides equal educational opportunities to all interested actors with a marked note of inclusivity, is a pillar of modern European society. The social dimension of higher education in the European Union has been the focus of interest of the European educational community since the beginning of the XXI century. Special importance is attached to the removal of all social barriers and sources of inequality in higher education. The problem of research in this paper refers to the possibilities of incorporation and the principles of improving the social dimension of higher education in the European Union. The subject of the research includes the breadth of collection of administrative data on the characteristics of students in member states and candidates for membership in the European Union. The goal of the research is to determine the current situation and draw attention to the missing data in the mentioned countries.

Key Words: higher education, social dimension, administrative data, student's characteristics

1. UVOD

Bazični principi na kojima se razvijala ideja o ujedinjenju evropskih država govore o jednakosti, ravnopravnosti, pravičnosti i inkluzivnosti. Dostizanje socijalne pravde u Evropi je oduvek bilo pitanje od posebne važnosti i suština na kojoj su se zasnivale ideje pionira Evropske unije. U srži evropskog obrazovnog sistema nalaze se upravo principi pravednosti i inkluzije koji se kao prioritete vrednosti ističu u okviru Evropske strategije za univerzitete iz 2022. godine. Intenzivnije interesovanje za problem socijalne i ekonomske jednakosti se vezuje za početak XXI veka kada ova pitanja ponovo privlače pažnju šire društvene javnosti, a pre svega pripadnika naučne javnosti poput Piketty (2014), Atkinson (2015) i Savage (2021). U svom savremenom delu o istoriji jednakosti Piketty (2022) ističe složenost i veoma široku rasprostranjenost problema nejednakosti u visokom obrazovanju u Evropi. Uključenost socijalno ugroženih lica i pripadnika osetljivih društvenih grupa u sistem visokog obrazovanja u Evropskoj uniji je i dalje na nedovoljnom nivou. S obzirom na to da se specifična znanja, kompetencije i veštine mogu steći samo kroz različite oblike visokog obrazovanja, njegova dostupnost svim kategorijama mladih ljudi se ne sme dovoditi u pitanje. Na zasedanju Evropskog saveta krajem 2017. godine, jasno su izneti zaključci koji ističu da je obrazovanje osnovni element izgradnje inkluzivnog i kohezivnog društva. U pomenutom kontekstu, Zgaga (2015) koji se bavi istraživanjem socijalne dimenzije u evropskom prostoru visokog obrazovanja, navodi da je upravo pomenuta dimenzija postala možda i najvažnije pitanje u okviru Bolonjskog procesa i da su toga svesni svi interesni akteri. Kottmann i saradnici (2019) su se bavili istraživanjem socijalne inkluzije u sistemu visokog obrazovanja u Evropskoj uniji. Autori su zaključili da se socijalna inkluzija u visokom obrazovanju često poistovećuje sa socijalnom dimenzijom i da se kao takva odnosi na pružanje mogućnosti jednakog pristupa visokom obrazovanju, kao i završetka studija, pogotovo pripadnicima nedovoljno zastupljenih grupa.

U aktuelnoj, a svakako i nastupajućoj, dekadi XXI veka, unapređenje socijalne dimenzije visokog obrazovanja se ističe kao jedan od veoma važnih prioriteta Evropske unije. Pouzdani, kvalitetni, relevantni, specifični i ažurni podaci o studentima prikupljeni na nacionalnim nivoima država članica Evropske unije imaju neprocenjivu vrednost

u pomenutom procesu. Ovi podaci će, između ostalog, doprineti i kreiranju adekvatnih programa podrške studentima koji pripadaju osetljivim društvenim kategorijama.

2. BAZIČNI PRINCIPI SOCIJALNE DIMENZIJE VISOKOG OBRAZOVANJA U EVROPSKOJ UNIJI

U okviru evropskog prostora visokog obrazovanja je definisano je deset principa koji su predstavljeni u vidu koraka za unapređenje socijalne dimenzije visokog obrazovanja u cilju obezbeđenja pavičnosti, jednakosti i inkluzivnosti. Cilj primene ovih principa podrazumeva privlačenje većeg broja studenata, posebno studenata iz osetljivih i nedovoljno zastupljenih grupa, kao i obezbeđenje jednakih uslova za napredovanje tokom studija i završetak visokog obrazovanja u svetlu pravednosti i ravnopravnosti. U okviru *Rome Ministerial Communique* iz 2020. godine navode se sledeći principi za jačanja socijalne dimenzije visokog obrazovanja:

1. Socijalna dimenzija mora zauzimati centralno mesto u strategijama visokog obrazovanja, kako na sistemskom tako i na institucionalnom nivou, takođe i u okviru EHEA i EU kao celine.
2. Pravni okvir bi trebao da stvori okolnosti u kojima institucije visokog obrazovanja nesemtano mogu da kreiraju sopstvene strategije i u skladu sa tim adekvatno prisupe javnoj odgovornosti i obezbede šire mogućnosti pristupa, učešća u realizaciji i završetka visokog obrazovanja.
3. Razvoj koherentnih politika obrazovanja od najranijeg detinjstva, preko osnovnog i srednjeg, zatim visokog obrazovanja i celoživotnog učenja doprineće unapređenju inkluzivnosti čitavog obrazovnog sistema.
4. Raspoloživost pouzdanih podataka je važan preduslov unapređenja socijalne dimenzije visokog obrazovanja.
5. Predstavnici vlasti bi trebali da kreiraju takve javne politike koje će omogućiti institucijama visokog obrazovanja primenu efikasnog savetodavnog pristupa i vođenja potencijalnih kandidata i upisanih studenata kako bi im se pružile dodatne mogućnosti uključivanja u obrazovni proces i završetak studija.
6. Predstavnici vlasti moraju obezbediti dovoljno finansijskih sredstava, omogućiti održivo finansiranje i pružiti autonomiju institucijama visokog obrazovanja. Na taj način će ih podstaći da obezbede adekvatne uslove inkluzivnog obrazovanja uz akcenat na raznolikosti i ravnopravnosti svih učesnika.
7. Predstavnici vlasti bi trebali da pruže pomoć institucijama visokog obrazovanja kako bi uspele da ojačaju sopstvene kapacitete i postanu sposobne da odgovore na različite potrebe studenata i zaposlenih u nastojanju da se kreira inkluzivno okruženje za učenje i uspostavi inkluzivna institucionalna kultura.
8. Struktura programa mobilnosti u visokom obrazovanju i njihova realizacija se mora zasnivati na podsticanju raznolikosti, ravnopravnosti, jednakosti i inkluzije, uz poseban akcenat na mobilnosti studenata i zaposlenih koji pripadaju osetljivim ili nedovoljno zastupljenim društvenim grupama.
9. Uključivanje društvene zajednice u rad institucija visokog obrazovanja i u realizaciju obrazovnog procesa se mora zasnivati na promovisanju raznolikosti, ravnopravnosti i inkluzivnosti.
10. Predstavnici vlasti moraju uspostaviti dijalog sa institucijama visokog obrazovanja i drugim zainteresovanim akterima i raspravljati o mogućnostima primene navedenih principa i smernica, kako u okviru nacionalnih sistema obrazovanja tako i na institucionalnom nivou.

Vremenom su u skladu sa principima Bolonjskog procesa izvršena dugoročna ulaganja u unapređenje socijalne dimenzije visokog obrazovanja u zemljama članicama Evropske unije, međutim, kako Tupan-Wenno, Camilleri, Fröhlich i King (2016) ističu nejednakost je i dalje "veoma tvrdoglav" prisutna. Navedeni autori su istraživali efikasnost procese unapređenja socijalne dimenzije visokog obrazovanja i zaključili da su u evropskom sistemu visokog obrazovanja i dalje najviše izražene nejednakosti s obzirom na pol, zemlju porekla, obrazovanje roditelja, ekonomski status itd. Panchenko i saradnici (2022) naglašavaju da je socijalna dimenzija u fokusu evropske obrazovne zajednice još od 2001. godine i da moderno visoko obrazovanje mora uvažiti definisane standarde kvaliteta i obezbediti jednake mogućnosti svim zainteresovanim pojedincima uz uvažavanje raznolikosti potreba pojedinaca i šire društvene zajednice.

3. PRIKUPLJANJE ADMINISTRATIVNIH PODATAKA O KARAKTERISIKAMA STUDENATA I UNAPREĐENJE SOCIJALNE DIMENZIJE VISOKOG OBRAZOVANJA

3.1 CILJEVI PRIKUPLJANJA PODATAKA

U cilju unapređenja socijalne dimenzije visokog obrazovanja veoma je značajno posvetiti se prikupljanju pouzdanih i relevantnih podataka. Sistem visokog obrazovanja na nacionalnom nivou mora definisati jasnu svrhu i ciljeve prikupljanja podataka uz uvažavanje nacionalnih pravnih normi koje se odnose na tu oblast. Kako bi se podržala socijalna dimenzija moraju se ustanoviti adekvatni kapaciteti za prikupljanje, obradu i korišćenje podataka o studentima i svakako održati kontinuitet procesa prikupljanja. Cilj prikupljanja podataka radi unapređenja socijalne dimenzije visokog obrazovanja se iznad svega odnosi na identifikovanje pripadnika osetljivih, ugroženih i nedovoljno zastupljenih društvenih grupa radi njihovog uključivanja u sistem visokog obrazovanja. Evropska unija nastoji da se sistem prikupljanja ovih podataka učini međunarodno uporedivim kako bi se efikasno moglo delovati u pravcu

unapređenja socijalne dimenzije.

3.2 ADMINISTRATIVNI PODACI O KARAKTERISTIKAMA STUDENATA U DRŽAVAMA ČLANICAMA I KANDIDATIMA ZA ČLANSTVO U EVROPSKOJ UNIJI

Kao sekundarni izvor podataka u ovom istraživanju poslužio je izveštaj Evropske komisije Eurydice (2022) koji se bavi inkluzijom i ravnopravnšću u visokom obrazovanju u Evropskoj uniji i ispituje posvećenost nacionalnih vlada i institucija visokog obrazovanja u procesu inkorporiranja i unapređenja socijalne dimenzije. Izveštaj zagovara zajednički, koordinisani pristup ovom pitanju i to od strane Evropske unije, Evropskog prostora visokog obrazovanja, nacionalnih obrazovnih sistema i svih institucija visokog obrazovanja.

U nastavku rada, pažnja autora se usmerava ka prikupljanju administrativnih podataka o karakteristikama studenata od strane nacionalnih sistema visokog obrazovanja u zemljama članicama Evropske unije i određenim kandidatima za članstvo (Albanija, Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Republika Srbija, Severna Makedonija i Turska). Predmet istraživanja su sledeći podaci: Starost; Pol; Seksualna orijentacija; Status na tržištu rada pre upisa (nezaposleno/zaposleno lice); Nestandardne kvalifikacije za upis; Podaci o prvom upisu; Mesto prebivališta; Podaci o posebnim potrebama studenta u obrazovanju; Podaci o invaliditetu studenata; Etnička pripadnost; Migranti ili migrantska prošlost; Status izbeglice ili raseljenog lica; Religiojska pripadnost; Nizak društveno ekonomski status; Podaci o porodičnom statusu (samohrani roditelj, korisnik doma za decu i sl.); Ostalo.

Tabela 1 – Podaci o karakteristikama studenata u državama članicama i kandidatima za članstvo u EU

Karakteristike studenata	Starost	Pol	Seksualna orijentacija	Status na tržištu rada	Nestandardne kvalifikacije	Podaci o prvom upisu	Mesto prebivališta	Posebne potrebe studenta	Podaci o invaliditetu	Etnička pripadnost	Migranti/migrant-prošlost	Status izbeglice	Religiojska pripadnost	Nizak društ.-ekon. status	Porodični status	Ostalo
Države EU članice i kandidati																
EU ČLANICE																
Belgija (French)	✓	✓		✓	✓	✓	✓					✓				✓
Belgija (German)	✓	✓				✓										
Belgija (Flemish)									✓					✓	✓	✓
Bugarska	✓	✓					✓									✓
Češka	✓	✓		✓			✓									✓
Danska	✓	✓		✓		✓	✓		✓		✓			✓	✓	✓
Nemačka	✓	✓		✓	✓	✓	✓		✓		✓			✓		✓
Estonija	✓	✓						✓								
Irska	✓	✓			✓		✓		✓	✓				✓	✓	
Grčka																
Španija	✓	✓					✓				✓			✓		
Francuska	✓	✓		✓			✓	✓	✓					✓		
Hrvatska	✓	✓				✓	✓	✓	✓			✓		✓	✓	
Italija	✓	✓					✓									
Kipar	✓	✓					✓	✓		✓						
Letonija	✓	✓					✓									
Litvanija	✓	✓				✓			✓		✓			✓		
Luksemburg	✓	✓														
Mađarska	✓	✓					✓	✓	✓							
Malta	✓	✓			✓	✓	✓	✓	✓		✓			✓		
Holandija	✓	✓			✓	✓	✓	✓	✓		✓					
Austrija	✓					✓					✓			✓		
Poljska	✓	✓							✓							
Portugal	✓	✓		✓	✓	✓	✓		✓		✓			✓	✓	
Rumunija	✓	✓					✓	✓	✓	✓				✓	✓	✓
Slovenija	✓	✓										✓				
Slovačka																
Finska	✓	✓		✓	✓	✓	✓				✓			✓		✓
Švedska	✓	✓				✓	✓				✓				✓	
EU KANDIDATI																
Albanija	✓	✓					✓		✓				✓			
Bosna i Hercegovina																
Crna Gora																
Severna Makedonija	✓	✓		✓			✓	✓	✓	✓				✓	✓	
Republika Srbija		✓					✓									✓
Turska	✓	✓				✓			✓							✓

Izvor: European Commission/EACEA/Eurydice. (2022). *Towards equity and inclusion in higher education in Europe. Eurydice report*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

Rezultati istraživanja prikazani u Tabeli 1 ukazuju na to da se većina sistema visokog obrazovanja bavi prikupljanjem barem jedne ili više grupa pomenutih podataka o administrativnim karakteristikama studenata. Izuzetak

su Slovačka, Grčka, Lihtenštajn, Bosna i Hercegovina i Crna Gora gde nedostaju pouzdane i zvanične informacije, te se zaključuje da najviši javni organi u ovim državama ne prikupljaju predmetne podatke. Najviše administrativnih podataka o karakteristikama studenata na nivou Evropske unije prikuplja se u Nemačkoj, Danskoj i Portugalu, a zatim i u Hrvatskoj, Rumuniji, Finskoj i na Malti. Nakon navedenih slede Belgija, Irska, Francuska i Holandija koje prikupljaju podatke u okviru polovine od navedenih grupa podataka. Najniži stepen prikupljanja istraživanih podataka zabeležen je u Austriji, Estoniji, Italiji, Letoniji, Poljskoj i Sloveniji. U Češkoj, Španiji, Litvaniji, Mađarskoj i na Kipru se prikupljaju podaci o 3 do 5 karakteristika studenata.

4. ZAKLJUČAK

Uzimajući u obzir države u kojima se prikupljaju istraživani administrativni podaci, zaključuje se da se podaci o starosti i polu studenata prikupljaju u gotovo svim sistemima, sa izuzetkom Republike Srbije gde se ne prikupljaju podaci o starosti i Austrije gde nemamo podataka o polu. U svim istraživanim državama podaci o seksualnoj orijentaciji studenata se ne prikupljaju, dok se podaci o religijskoj pripadnosti prikupljaju samo u Albaniji. Podaci o prebivalištu se prikupljaju u većini istraživanih sistema, osim u Estoniji, Litvaniji, Austriji, Poljskoj, Sloveniji, Slovačkoj, Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i Turskoj. Etnička pripadnost se pojavljuje u Irskoj, Rumuniji, Severnoj Makedoniji i na Kipru, dok podatke o izbegličkom statusu pronalazimo u sistemima visokog obrazovanja Belgije, Hrvatske i Slovenije.

Sledeće grupe administrativnih podataka o karakteristikama studenata se prikupljaju u sistemima visokog obrazovanja navedenih država: Status na tržištu rada pre upisa (Belgija, Češka, Danska, Nemačka, Francuska, Portugalija, Finska i Republika Severna Makedonija); Nestandardne kvalifikacije pri upisu (Belgija, Nemačka, Irska, Malta, Holandija, Portugal i Finska); Podaci o prvom upisu (Belgija, Danska, Nemačka, Hrvatska, Litvanija, Malta, Holandija, Austrija, Portugalija, Finska, Švedska i Turska); Podaci o posebnim potrebama studenata u obrazovanju (Estonija, Španija, Francuska, Italija, Mađarska, Malta, Holandija, Rumunija i Severna Makedonija); Podaci o invaliditetu studenata (Belgija, Danska, Nemačka, Irska, Francuska, Hrvatska, Litvanija, Mađarska, Malta, Holandija, Poljska, Portugalija, Rumunija, Albanija, Severna Makedonija i Turska); Podaci o migrantima (Danska, Nemačka, Španija, Litvanija, Malta, Holandija, Austrija, Portugalija, Finska i Švedska); Nizak društveno-ekonomski status (Belgija, Danska, Nemačka, Irska, Španija, Francuska, Hrvatska, Litvanija, Malta, Austrija, Portugalija, Rumunija, Finska i Severna Makedonija); Porodični status (Belgija, Bugarska, Češka, Danska, Nemačka, Portugalija, Finska, Republika Srbija i Turska).

Među državama kandidatima za članstvo u Evropskoj uniji izdvaja se Severna Makedonija koja dostiže nivo vodećih država članica, Albanija i Turska se nalaze na nivou proseka, dok Republika Srbija zaostaje i može se porediti sa najlošije kotiranim državama članicama Evropske unije kada je reč o prikupljanju administrativnih podataka o karakteristikama studenata radi unapređenja socijalne dimenzije visokog obrazovanja.

Evidentno je postojanje jasne potrebe prikupljanja administrativnih podataka o karakteristikama studenata, međutim, pored toga, posebna pažnja se mora posvetiti i racionalizaciji čitavog procesa, odnosno smanjnu opterećenja institucija visokog obrazovanja i izbegavanju nepotrebnih troškov uz uvažavanje nacionalnih pravnih okvira i već postojećih praksi prikupljanja podataka u Evropskoj uniji. Pored seta obaveznih podataka, institucije visokog obrazovanja se moraju posvetiti i prikupljanju dodatnih podataka, kako bi bolje razumele uzroke ranjivosti pojedinaca i lakše identifikovale institucionalne nedostateke u smislu nedovoljne zasupljenosti studenata iz osetljivih grupa u obrazovnom sistemu ili neraspolaganja adekvatnom infrastrukturom koja bi podržala učeće i napredovanje tih pojedinaca.

5. LITERATURA

- [1] Atkinson, A. (2015). *Inequality*. Cambridge, Harvard University Press.
- [2] European Commission/EACEA/Eurydice. (2022). *Towards equity and inclusion in higher education in Europe. Eurydice report*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- [3] Kottmann, A., Vossensteyn, J. J., Kolster, R., Veidmane, A., Blasko, Z., Biagi, F., & SánchezBarrioluengo, M. (2019). *Social inclusion policies in higher education: Evidence from the EU*. Report. Publications Office of the European Union, Luxembourg.
- [4] Panchenko, L. F., Korzhov, H. O., Khomiak, A. O., Velychko, V. Y., & Soloviev, V. N. (2022). *Social dimension of higher education: definition, indicators, models*. CTE Workshop Proceedings, 9, 124-138.
- [5] Piketty, T. (2014). *Capital in the Twenty-First Century*. Cambridge, Harvard University Press.
- [6] Piketty, T. (2022). *A brief history of equality*. Harvard University Press.
- [7] Savage, M. (2021). *The Return of Inequality*. Cambridge, Harvard University Press.
- [8] Tupan-Wenno, M., Camilleri, A. F., Fröhlich, M., & King, S. (2016). *Effective approaches to enhancing the social dimension of higher education*. Knowledge Innovation Centre Malta.
- [9] Zgaga, P. (2015). *The social dimension in the European higher education area*. In: B. Baranović (Ed.), Which high school students plan to study? Access to higher education and the selection of studies (pp. 211-233). Institute for Social Research in Zagreb.